

AZ EGYETEMI AUTONÓMIA A DEMOKRÁCIA EGYIK PROXYINTÉZMÉNYE

PROF. DR. KULCSÁR LÁSZLÓ

Kodolányi János Egyetem – professzor emeritus
Alkalmazott Kutatási és Innovációs Központ – igazgató
kulcsar.laszlo@kodolanyi.hu

University Autonomy Decline

Causes, Responses, and Implications for Academic Freedom

Kirsten Roberts Lyer, Ilyas Saliba, and Janika Spannagel

Routledge, 2023, 208 p.

DOI: 10.4324/9781003306481

ISBN: 978-1-032-30756-5 (hbk)

ISBN: 978-1-032-30755-8 (pbk)

ISBN: 978-1-003-30648-1 (ebk)

Az egyetemi autonómia a középkor óta gyakran vitatott kérdés. A párizsi, majd a bolognai egyetem körüli konfliktusok a 13–14. században nem egyszerűen csak a politikai befolyás érvényesítéséről szóltak, és Párizsban nemcsak az egyetem professzorai és diákjai, valamint a városi polgárság konfliktusai eredményezték kizárólag az egyetem kivonulását a városból, a Szajna bal partjára, ahol később kialakult a híres diáknegyed, a Quartier Latin, hanem az egyetemi autonómia csorbitására irányuló törekvések elleni tiltakozást jelentették. A párizsi egyetem egyházi jellege következtében az egyetemi igazgatás és oktatás a világi és az egyházi érdektörekvések konfliktusainak helyszínévé is vált, ami komolyan veszélyeztette az egyetemi autonómiát. Bolognában például más volt a helyzet. Az egyetem a római jog megújítását állította középpontba. Elsősorban a magánjog (polgári jog) oktatása és értelmezése virágzott a város üzleti, kereskedelmi jellegének megfelelően. Ez a körülmény kedvező környezetet jelentett az egyetemi autonómatörekvéseknek, mivel például a városi tanácsban az üzleti szellemű polgárok voltak többségben. A bolognai egyetemi hagyományoknak máig ható jelentősége van. Ezek a nagyon vázlatosan ismertetett példák érzékeltetik, hogy az egyetemi autonómia kérdése körüli viták, konfliktusok messzebbre nyúlnak vissza a történelembe, mint gondolnánk. Az alapvető kérdések lényegében máig ugyanazok, azaz a különböző politikai és gazdasági érdektörekvések, valamint az egyetemi oktatás és kutatás autonómiáját védő vagy éppen azt ellehetetlenítő szereplők viszonyában fogalmazódnak meg a Római Birodalom bukásától (vagy talán még előbből is) napjainkig. Gondoljunk csak Rotterdami Erasmus fiatalkorára, későbbi pályafutására, tapasztalataira. A magukat demokratikus politikai

berendezkedésként definiáló államok, úgy tűnik, időnként megkísérlik az egyetemi autonómia korlátozását napjainkban is, éppúgy, mint az ezer évvel ezelőtti politikai berendezkedéssel jellemezhető hatalom birtokosai. A téma gazdag nemzetközi története nem azt támasztja alá, hogy az elemzések és a jobbitó törekvések feleslegesek lennének, hanem épp ellenkezőleg – rávilágít a problémák valóságos okaira és gyökereire, és jelezheti a megoldások irányát is. Az ismertetésre kerülő könyv három szerzője és az esettanulmányokat készítő közreműködők nem mondhatni, hogy túlságosan optimisták lennének az egyetemi autonómia helyzetét illetően szerte a világban, de mindenesetre vannak ajánlásaik, amelyek ma Magyarországon is különös aktualitást, hangsúlyt kaphatnak.

Az ismertetés tárgyát képező tanulmánykötet szerzői az egyetemi autonómia helyzetét széles körű nemzetközi kitekintéssel elemzik pontosan azért, mert tisztában vannak az eltérő politikai berendezkedéssel rendelkező, különböző kultúrájú társadalmak esetében felmerülő problémák sajátosságával. A könyv célja, hogy meghatározza és empirikus alapokon nyugvó betekintést nyújtson „az egyetemi autonómia súlyos csökkenésének okaiba, alakulásába és következményeibe, valamint az akadémiai szabadság egyéb dimenzióival való összefüggéseibe, mélyreható országvizsgálatok és egy új, globális idősoros adatkészletből származó bizonyítékok összehasonlítása révén”. Reményeik szerint a könyv hatásaként az általuk ajánlott indikátorok beépülnek majd a nemzetközi egyetemi rangsorokba is. Az elemzés empirikus bázisát az Academic Freedom Index (AFI) adja, amely tulajdonképpen a szerzők által kifejlesztett, közel 200 országra kiterjedő mérőműszer és adatbázis. Az adatbázis és az elemzések bárki számára elérhetők és letölthetők (v-dem.net). Az index képzésének módszertanát most nem ismertetjük, elolvasható a jelzett honlapon. Öt mutatóból áll, amelyek a következők: (1) a kutatói és oktatói szabadság, (2) az információk cseréjének és terjesztésének szabadsága, (3) az intézményi autonómia, (4) a campus integritása és (5) a tudományos és kulturális véleménynyilvánítás szabadsága. A mutatók képzése során nem tesznek különbséget abból a szempontból, hogy az egyetem életébe történő beavatkozás az állam, a gazdasági szereplők, magánszemélyek vagy más szereplők részéről történik-e. Mindegyiket indokolatlan és illetéktelen beavatkozásként, az egyetemi szabadság megsértéseként határozzák meg. A könyvben közölt kvalitatív esettanulmányok (Banglades, Mozambik, Törökország, Lengyelország, Oroszország, India stb.) az adatokból levont következtetések validálását is szolgálják. Természetesen a kutatás, az oktatás és a publikálás területén érvényes szabályok, gyakorlatok és etikai normák nem minősülnek az akadémiai szabadság megsértésének.

Ha az indexet képező mutatók alakulását tekintjük, a könyv megállapítása szerint az intézményi autonómia mutatja a legnagyobb stabilitást. Kevésbé ingadozik, mint a többi mutató, ami jelzi az intézményi folyamatok lassú változását. A stabilitás azonban több esetben nem pozitív jelenség, hiszen megfigyelhető demokratikus és autoriter viszonyok között is. Az adatokból az is kiderül, hogy

az intézményi autonómia ugyan nagyon lassan változik, de a szerzők szerint az elmúlt évtizedekben alacsony szinten állapodott meg. Felfogásuk szerint az intézményi autonómia csökkenése lényegében az állam jelentősebb beavatkozását igazolja az egyetemi autonómiába. A társadalmi és politikai viszonyok változására a többi mutató sokkal érzékenyebbnek mutatkozott; különösen igaz volt ez a véleménynyilvánítás szabadságára.

A könyv viszonylag keveset foglalkozik az úgynevezett „belső beavatkozás” kérdésével. Ez azért is problematikus, mert egy beavatkozásról nem mindig dönthető el egyértelműen, hogy az külső vagy belső szereplőtől ered-e. Az állami beavatkozás az egyetemi autonómiába gyakran „bújik” egy belső beavatkozás „bőrébe”. A belső beavatkozások rendszerint az egyetem vezetésétől és fenntartóitól érkeznek, s legalább annyira veszélyeztetik az autonómiát, mint az állami beavatkozások. A szerzők ezzel kapcsolatban felhívják a figyelmet arra a paradoxonra is, miszerint „ahogy az állam csökkenti beavatkozásait és nagyobb autonómiát biztosít az egyetemeknek, az akadémiai (egyetemi) szabadságot fenyegető veszély nem annyira az államtól, mint inkább magától az intézménytől származhat”.

A könyv utolsó részében található összehasonlító elemzés azt vizsgálja, hogy az intézményi autonómia csökkenése hogyan és milyen mértékben kapcsolódik az akadémiai szabadság más dimenzióiban bekövetkező előző vagy utólagos változásokhoz. Ez a szerzők szerint segít jobban megérteni az intézményi autonómia szerepét az akadémiai szabadság egyik összetevőjeként. Fontos és szoros összefüggés állapítható meg szerintük az intézményi autonómia és az országok demokráciájának szintje között. Ismertetésünk címe is erre utal. Az eredmények szerint az alacsony demokráciaszint általában az alacsonyabb egyetemi autonómia szintjével társult, míg azok az országok, amelyek a liberális demokráciaindexen átlag feletti pontszámhoz jutottak, mind közepes vagy nagyon magas pontszámot értek el az intézményi autonómia tekintetében is.

A szerzők három olyan összefüggést fogalmaznak meg az egyetemi autonómia helyzetével kapcsolatban, amelyek további kutatása szerintük nagyon fontos. Ezeket szó szerint idézzük.

- 1 „Az egyetemi autonómia súlyos hanyatlása általában egy adott országban tapasztalható, szélesebb körű autokratizálódási tendencia eredménye.”
- 2 „Amennyiben az intézményi autonómia súlyos csökkenése következik be, a kormányzati támadások elsősorban az egyetemi irányítást célozzák meg, mind annak összetételének (vezetés, kuratórium) megváltoztatásával, mind pedig az akadémiai önkormányzatiság kormányzati ellenőrzéssel való felváltásával (pl. szabályozó testületek révén).”
- 3 „Az intézményi autonómia elleni támadás hatékony módszer a tudomány szabadságának elfojtására, mivel negatívan hat az akadémiai szabadság egyéb elemeire. Ugyanakkor ez nem az egyetlen módja az akadémiai szabadság aláásásának. Nincs tipikus forgatókönyv sem az akadémiai

szabadság, sem a felsőoktatási intézmények autonómiája elleni támadások sorrendjét illetően.”

A fentiekből látható, hogy a könyv nagyon aktuális ismereteket ad, és lényeges összefüggésekre hívja fel az olvasó figyelmét az egyetemi autonómiát érintő kérdések kapcsán. Érdeklődésre tarthat számot a felsőoktatás, az emberi jogok, a politikatudomány és a közpolitika területén dolgozó oktatók, kutatók, de akár a hallgatók körében is.